॥ श्री: ॥

श्रीवादिदेवसूरिविरचित

प्रमाणनयतत्त्वालोकालङ्कारः ।

प्रथमः परिच्छेदः ।

रागद्वेषविजेतारं ज्ञातारं विश्ववस्तुनः ।
शक्रपूज्यं गिरामीशं तीर्थेशं स्मृतिमानये ॥१॥

प्रमाणनयतत्त्वव्यवस्थापनार्थमिदमुपक्रम्यते ॥१॥

स्वपरव्यवसायिज्ञानं प्रमाणम् ॥ २ ॥

अभिमतानभिमतवस्तुस्वीकारतिरस्कारक्षमं हि प्रमाणमतोज्ञानमेवेदम् ॥ ३ ॥

नवै सन्निकर्षादेरज्ञानस्य प्रामाण्यमुपपन्नं तस्यार्थान्तरस्येव स्वार्थव्यवसितौ साधकतमत्वानुपपत्तेः ॥ ४ ॥

नखल्वस्य स्वनिर्णीतौ करणत्वं स्तंभादेरिवाचेतन-

त्वात् नाप्यर्थनिश्चितौ स्वनिश्चितावकरणस्य कुंभादेरिवतत्राप्यकरणत्वात् ॥ ५ ॥

तद्व्यवसायस्वभावं समारोपपरिपन्थित्वात्–प्रमाणत्वाद्वा ॥ ६ ॥

अतस्मिँस्तदध्यवसायः समारोपः ॥ ७ ॥

सविपर्ययसंशयानध्यवसायभेदात्रेधा ॥ ८ ॥

विपरीतैककोटिनिष्टङ्कनं विपर्ययः ॥ ९ ॥

यथा शुक्तिकायामिदं रजतमिति ॥ १० ॥

साधकबाधकप्रमाणाभावादनवस्थितानेककोटिसंस्पर्शिज्ञानं संशयः ॥ ११ ॥

यथाऽयं स्थाणुर्वा पुरुषोवेति ॥ १२ ॥

किमित्यालोचनमात्रमनध्यवसायः ॥ १३ ॥

यथागच्छतस्तृणस्पर्शज्ञानम् ॥ १४ ॥

ज्ञानादन्योऽर्थः परः ॥ १५ ॥

स्वस्य व्यवसायःस्वाभिमुख्येन प्रकाशनं बाह्यस्येवतदाभिमुख्येन करिकलभकमहमात्मनाजानामीति ॥ १६ ॥

कः खलुज्ञानस्यालम्बनं बाह्यं प्रतिभातमभिमन्य-
मानस्तदपितत्प्रकारं नाभिमन्येत मिहिरालोकवत्॥
॥१७॥ज्ञानस्य प्रमेयाव्यभिचारित्वं प्रामाण्यम्॥१८॥
तदितरत्त्वप्रामाण्यम् ॥ १९ ॥
तदुभयमुत्पत्तौ परतएव ज्ञप्तौ तु स्वतः
परतश्चेति ॥ २० ॥

श्रीदेवाचार्यनिर्मिते प्रमाणनयतत्त्वालोकालङ्कारे
प्रमाण स्वरूपनिर्णयो नाम प्रथमः
परिच्छेदः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयः परिच्छेदः

तद्विभेदं प्रत्यक्षं च परोक्षं च ॥ १ ॥
स्पष्टं प्रत्यक्षम् ॥ २ ॥
अनुमानाद्याधिक्येन विशेषप्रकाशनं स्पष्टत्वम् ॥३॥
तद्द्विप्रकारं सांव्यवहारिकं पारमार्थिकं च ॥४॥
तत्राद्यं द्विविधमिन्द्रियनिबन्धनमनिन्द्रियनिब-
न्धनं च ॥ ५ ॥

एतद्द्वितयमवग्रहेहावायधारणाभेदादेकंशश्चतुर्वि-कल्पकम् ॥ ६ ॥

विषयविषयिसन्निपातान्तरसमुद्भूतसत्तामात्रगोच-रदर्शनाज्जातमाद्यमवान्तरसामान्याकारविशिष्टव-स्तुग्रहणमवग्रहः ॥ ७ ॥

अवगृहीतार्थविशेषाकाङ्क्षणमीहा ॥ ८ ॥

ईहितविशेषनिर्णयोऽवायः ॥ ९ ॥

सएवदृढतमावस्थापन्नोधारणा ॥ १० ॥

संशयपूर्वकत्वादीहायाः संशयाद्भेदः ॥ ११ ॥

कथञ्चिदभेदेपिपरिणामविशेषादेषां व्यपदेशभेदः ॥ १२ ॥

असामस्त्येनाप्युत्पद्यमानत्वेनासङ्कीर्णस्वभावतया ऽनुभूयमानत्वादपूर्वापूर्ववस्तुपर्यायप्रकाशकत्वात् क्रमभावित्वाच्चैते व्यतिरिच्यन्ते ॥ १३ ॥

क्रमोप्यमीषामयमेव तथैवसंवेदनात् ॥ १४ ॥

एवंक्रमाविर्भूतनिजकर्म्मक्षयोपशमजन्यत्वाच्च॥१५॥

अन्यथाप्रमेयानवगतिप्रसङ्गः ॥ १६ ॥

---

१ ' एकैकश " इत्यपिपाठान्तरम् ।

तथाहि नखल्वदृष्टमवगृह्यते नचानवगृहीतं सन्दिह्यते नचासन्दिग्धमीह्यते नचानीहितमवेयते नाप्यनवेतं धार्यते ॥ १७ ॥

क्वचित् क्रमस्यानुपलक्षणमेषमाशूत्पादादुत्पलपत्रशतव्यतिभेदक्रमवत् ॥ १८ ॥

पारमार्थिकं पुनरुत्पत्तावात्ममात्रापेक्षम् ॥ १९ ॥

तद्विकलं सकलं च ॥ २० ॥

तत्र विकलमवधिमनःपर्यायज्ञानरूपतया द्वेधा ॥२१

अवधिज्ञानावरणविलयविशेषसमुद्भवं भवगुणप्रत्ययं रूपिद्रव्यगोचरमवधिज्ञानम् ॥ २२ ॥

संयमविशुद्धिनिबन्धनाद्विशिष्टावरण विच्छेदाज्जातंमनोद्रव्यपर्यायालम्बनं मनः पर्यायज्ञानम् ॥२३॥

सकलंतुसामग्रीविशेषतः समुद्भूतसमस्तावरणक्षयापेक्षं निखिलद्रव्यपर्यायसाक्षात्कारिस्वरूपं केवलज्ञानम् ॥ २४ ॥

तद्वानर्हन्निर्दोषत्वात् ॥ २५ ॥

निर्दोषोसौ प्रमाणाविरोधिवाक्त्वात् ॥ २६ ॥

तदिष्टस्य प्रमाणेनाबाध्यमानत्वात् तद्वाच स्तेनाविरोधसिद्धिः ॥ २७ ॥

नच कवलाहारवत्वेन तस्यासर्वज्ञत्वं कवलाहार-सर्वज्ञत्वयोरविरोधात् ॥ २८ ॥

इति प्रत्यक्षस्वरूपनिर्णयोनाम द्वितीयः परिच्छेदः ॥ २ ॥

अथ तृतियः परिच्छेदः

अस्पष्टं परोक्षं॥१॥स्मरणप्रत्य भिज्ञानतर्कानुमानाग-मभेदतस्तत्पञ्चप्रकारं॥२॥तत्रसंस्कारप्रबोधसंभूतम-नुभूतार्थविषयं तादित्याकारं संवेदनं स्मरणम्॥ ३ ॥

तत्तीर्थकरबिम्बमिति यथा ॥ ४ ॥

अनुभवस्मृतिहेतुकं तिर्यगुर्द्धतासामान्यादिगोचरं सङ्कलनात्मकं ज्ञानं प्रत्यभिज्ञानम् ॥ ५ ॥

यथातज्जातीयएवायं गोपिण्डो गोसदृशोगवयः स एवायं जिनदत्त इत्यादि ॥ ६ ॥

उपलम्भानुपलम्भसम्भवं त्रिकालीकलित साध्य-साधनसंबन्धाद्यालम्बनमिदमस्मिन् सत्येवभवती-त्याद्याकारं संवेदनमूहापरनामा तर्कः ॥ ७ ॥

यथा यावान् कश्चित् धूमःस सर्वोवह्नौसत्येव भव-

तीति तस्मिन्नसत्यसौ नभवत्येवेति ॥ ८ ॥

अनुमानं द्विप्रकारं स्वार्थं परार्थं च ॥ ९ ॥

तत्र हेतुग्रहणसम्बन्धस्मरणकारणकं साध्यविज्ञानं स्वार्थम् ॥ १० ॥

निश्चितान्यथानुपपत्त्येकलक्षणो हेतुः ॥ ११ ॥

नतु त्रिलक्षणकादिः ॥ १२ ॥

तस्य हेत्वाभासस्यापिसम्भवात् ॥ १३ ॥

अप्रतीतमनिराकृतमभीप्सितं साध्यम् ॥ १४ ॥

शङ्कितविपरीतानध्यवसितवस्तूनां साध्यताप्रतिपत्त्यर्थमप्रतीतवचनम् ॥ १५ ॥

प्रत्यक्षादिविरुद्धस्य साध्यत्वं मा प्रसज्यतामित्यनिराकृतग्रहणम् ॥ १६ ॥

अनभिमतस्यासाध्यत्व प्रतिपत्तयेऽभीप्सितपदोपादानम् ॥ १७ ॥

व्याप्तिग्रहणसमयापेक्षया साध्यं धर्मएवान्यथा तदनुपपत्तेः ॥ १८ ॥

नहि यत्र यत्र धूमस्तत्र तत्राचित्रभानोरिव धरित्रीधरस्याप्यनुवृत्तिरास्ति ॥ १९ ॥

आनुमानिकप्रतिपत्त्यवसरापेक्षया तु पक्षापरपर्यायस्तद्विशिष्टः प्रसिद्धोधर्म्मी ॥ २० ॥

धर्म्मिणः प्रसिद्धिः क्वचिद्विकल्पतः कुत्रचित्प्रमाणतःक्वापि विकल्पप्रमाणाभ्याम् ॥ २१ ॥

यथा समस्तिसमस्तवस्तुवेदी क्षितिधरकन्धरेयंधूमध्वजवती ध्वनिः परिणतिमानिति ॥ २२ ॥

पक्षहेतुवचनात्मकं परार्थमनुमानमुपचारात् ॥२३॥

साध्यस्य प्रतिनियतधर्म्मिसंबन्धिता प्रसिद्धये हेतोरुपसंहारवचनवत्पक्षप्रयोगोप्यवश्यमाश्रयितव्यः ॥२४॥

त्रिविधं साधनमभिधायैव तत्समर्थनं विदधानः कः खलु न पक्षप्रयोगमङ्गीकुरुते ॥ २५ ॥

प्रत्यक्षपरिच्छिन्नार्थाभिधायिवचनं परार्थं प्रत्यक्षं परप्रत्यक्षहेतुत्वात् ॥ २६ ॥

यथा पश्य पुरः स्फुरत्किरणमणिखण्डमण्डिताभरणभारिणींजिनपतिप्रतिमामिति॥ २७ ॥

पक्षहेतुवचनलक्षणमवयवद्वयमेव परप्रतिपत्तेरङ्गं न दृष्टान्तादिवचनम् ॥ २८ ॥

हेतुप्रयोगस्तथो पपत्त्यन्यथानुपपत्तिभ्यां द्विप्रकारः ॥ २९ ॥

सत्येव साध्ये हेतोरुपपत्तिस्तथोपपत्तिः । असति साध्ये हेतो रनुपपत्तिरेवान्यथानुपपत्तिः ॥ ३० ॥

यथाकृशानुमानयंपाकप्रदेशः सत्येवकृशानुमत्त्वे धूमवत्त्वस्योपपत्तेरसत्यनुपपत्तेर्वेति ॥ ३१ ॥

अनयोरन्यतरप्रयोगेणैव साध्यप्रतिपत्तौ द्वितीयप्रयोगस्यैकत्रानुपयोगः ॥ ३२ ॥

नदृष्टान्तवचनं परप्रतिपत्तये प्रभवति तस्यां पक्षहेतुवचनयोरेव व्यापारो पलब्धेः ॥ ३३ ॥

नच हेतोरन्यथानुपपत्तिनिर्णीतये यथोक्ततर्कप्रमाणादेव तदुपपत्तेः ॥ ३४ ॥

नियतैकविशेषस्वभावे च दृष्टान्ते साकल्येन व्याप्तेरयोगतो विप्रतिपत्तौ तदन्तरापेक्षायामनवस्थितेर्दुर्निवारः समवतारः ॥ ३५ ॥

नाप्यविनाभावस्मृतये प्रतिपन्नप्रतिबन्धस्य व्युत्पन्नमतेः पक्षहेतुप्रदर्शनेनैव तत्प्रसिद्धेः अन्त-

व्याप्त्या हेतोः साध्यप्रत्यायने शक्तावशक्तौ च बहिर्व्याप्तेरुद्भावनं व्यर्थम् ॥ ३७ ॥

पक्षीकृतएवविषये साधनस्य साध्येन व्याप्तिरन्तव्याप्तिरन्यत्रतुबहिर्व्याप्तिः यथाऽनैकान्तात्मकं वस्तु सत्त्वस्यतथैवोपपत्तेः । अग्निमानयं देशो धूमवत्त्वात् य एवं स एवं यथा पाकस्थानम् ॥ ३८ ॥

नोपनयनिगमनयोरपिपरप्रतिपत्तौ सामर्थ्यंपक्षहेतुप्रयागोदेव तस्याः सद्भावात् ॥ ३९ ॥

समर्थनमेवपरंपरप्रतिपत्त्यङ्गमास्तां तदन्तरेणदृष्टान्तादिप्रयोगेऽपि तदसंभवात् ॥ ४० ॥

मन्दमतींस्तुव्युत्पादयितुं दृष्टान्तोपनयनिगमनान्यपि प्रयोज्यानि ॥ ४१ ॥

प्रतिबन्धप्रतिपत्तेरास्पदं दृष्टान्तः ॥ ४२ ॥

स द्वेधा साधर्म्यतो वैधर्म्यतश्च ॥ ४३ ॥

यत्र साधनधर्मसत्तायामवश्यं साध्यधर्मसत्ताप्रकाश्यते स साधर्म्यदृष्टान्तः ॥ ४४ ॥

यथा यत्र धूमस्तत्र वह्निर्यथा महानसः ॥ ४५ ॥

यत्र तु साध्याभावे साधनस्यावश्यमभावः प्रदर्श्यते सवैधर्म्यदृष्टान्तः ॥ ४६ ॥

यथाग्न्यभावे नभवत्येवधूमो यथा जलाशये॥४७॥

हेतोः साध्यधर्म्मिण्युपसंहरणमुपनयः ॥४८॥

यथा धूमश्चात्र प्रदेशे ॥ ४९ ॥

साध्यधर्मस्य पुनर्निगमनम् ॥ ५० ॥

यथा तस्मादग्निरत्र ॥ ५१ ॥

एते पक्षप्रयोगादयः पञ्चाप्यवयवसंज्ञया कीर्त्यन्ते ॥ ५२ ॥

उक्तलक्षणो हेतुर्द्विप्रकारः उपलब्ध्यनुपलब्धिभ्यां भिद्यमानत्वात् ॥ ५३ ॥

उपलब्धिर्विधिनिषेधयोः सिद्धि निबन्धनमनुपलब्धिश्च ॥ ५४ ॥

विधि सदंशः ॥ ५५ ॥ प्रतिषेधोऽसदंशः ॥ ५६ ॥

सचतुर्द्धा प्रागभावः प्रध्वंसाभाव इतरेतराभावोत्यन्ताभावश्च ॥ ५७ ॥

यन्निवृत्तावेव कार्यस्यसमुत्पत्तिः सोस्यप्रागभावः॥५८

यथा मृत्पिण्डनिवृत्तावेव समुत्पद्यमानस्य घटस्य मृत्पिण्डः ॥ ५९ ॥

यदुत्पत्तौ कार्यस्यावश्यं विपत्तिः सोऽस्य प्रध्वंसाभावः ॥ ६० ॥

यथा कपालकदम्बकोत्पत्तौ नियमतो विपद्यमानस्य कलशस्य कपालकदम्बकम् ॥ ६१ ॥

स्वरूपान्तरात् स्वरूपव्यावृत्तिरितरेतराभावः ॥६२॥

यथा स्तंभस्वभावात् कुंभस्वभावव्यावृत्तिः ॥६३॥

कालत्रयापेक्षिणी तादात्म्यपरिणामनिवृत्तिरत्यन्ताभावः ६४ ॥

यथा चेतनाऽचेतनयोः ॥ ६५ ॥

उपलब्धेरपि द्वैविध्यमविरुद्धोपलब्धिर्विरुद्धोपलब्धिश्च ॥ ६६ ॥

तत्राऽविरुद्धोपलब्धिर्विधिसिद्धौ षोढा ॥ ६७ ॥

साध्येनाविरुद्धानां व्याप्यकार्यकारणपूर्वचरोत्तरचरसहचराणामुपलब्धिरिति ॥ ६८ ॥

तमस्विन्यामास्वाद्यमानादाम्रादिफलरसादेकसाम -

ह्यनुमित्या रूपाद्यनुमितिमभिमन्यमानैरभिमत मेव किमपि कारणं हेतुतया यत्र शक्तेरप्रतिस्खलनमपरकारणसाकल्यञ्च ॥ ६९ ॥

पूर्वचरोत्तरचरयोर्नस्वभावकार्यकारणभावौतयोः कालव्यवहितावनुपलम्भात् ॥ ७० ॥

नचातिक्रान्तानागतयोर्जाग्रद्दशासंवेदनमरणयोः प्रबोधोत्पातौ प्रति कारणत्वं व्यवहितत्त्वेन निर्व्यापारत्वात् ॥ ७१ ॥

स्वव्यापारापेक्षिणी हि कार्यं प्रति पदार्थस्य कारणत्वव्यवस्था कुलालस्येव कलशं प्रति ॥ ७२ ॥

न च व्यवहितयोस्तयोर्व्यापारपरिकल्पनं न्याय्यमतिप्रसक्तेः ॥ ७३ ॥

परंपराव्यवहितानांपरेषामपि तत्कल्पनस्य निवारयितुमशक्यत्वात् ॥ ७४ ॥

सहचारिणोः परस्परस्वरूपपरित्यागेन तादात्म्यानुपपत्तेः सहोत्पादेनतदुत्पत्तिविपत्तेश्च सहचरहेतोरपि प्रोक्तेषु नानुप्रवेशः ॥ ७५ ॥

ध्वनिः परिणतिमान् प्रयत्नानन्तरीयकत्वात् यः प्रयत्नानन्तरीयकः स परिणातिमान् यथास्तम्भो यो वा न परिणतिमान् स न प्रयत्नानन्तरीयको यथा वान्ध्येयः प्रयत्नानन्तरीयकश्च ध्वनिस्तस्मात्परिणतिमानिति व्याप्यस्य साध्येनाविरुद्धस्योपलब्धिः साधर्म्येण वैधर्म्येण च ॥ ७६ ॥

अस्त्यत्र गिरिनिकुञ्जे धनञ्जयो धूमसमुपलम्भादिति कार्यस्य ॥ ७७ ॥

भविष्यति वर्षं तथाविधवारिवाहविलोकनादिति कारणस्य ॥ ७८ ॥

उदेष्यति मुहुर्त्तान्ते तिष्यतारका पुनर्वसूदयदर्शनादिति पूर्वचरस्य ॥ ७९ ॥

उदगुर्मुहूर्त्तात्पूर्वं पूर्वफल्गुन्य उत्तरफल्गुनीनामुद्गमोपलब्धेरित्युत्तरचरस्य ॥ ८० ॥

अस्तीह सहकारफले रूपविशेषः समास्वाद्यमानरसविशेषादिति सहचरस्य ॥ ८१ ॥

विरुद्धोपलब्धिस्तु प्रतिषेधप्रतिपत्तौ सप्तप्रकारा॥८२

तत्राद्या स्वभावविरुद्धोपलब्धिर्यथा ॥ ८३ ॥

नास्त्येव सर्वथैकान्तोनेकान्तस्योपलम्भात् ॥८४॥
प्रतिषेध्यविरुद्धव्याप्तादीनामुपलब्धयः षट् ॥८५॥
विरुद्धव्याप्तोपलब्धिर्यथा नास्त्यस्य पुंसस्तत्त्वेषु निश्चयस्तत्रसन्देहात् ॥ ८६ ॥
विरुद्धकार्योपलब्धिर्यथा न विद्यतेऽस्य क्रोधाद्युपशान्तिर्वदनविकारादेः ॥ ८७ ॥
विरुद्धकारणोपलब्धिर्यथा नास्य महर्षेरसत्यंवचः समस्तिरागद्वेषकालुष्याकलङ्कितज्ञानसंपन्नत्वात् ८८
विरुद्धपूर्वचरोपलब्धिर्यथा नोद्गमिष्यति मुहुर्त्तान्ते पुष्यतारा रोहिण्युद्गमात् ॥ ८९ ॥
विरुद्धोत्तरचरोपलब्धिर्यथा नोदगान् मुहूर्त्तात्पूर्वं मृगशिरः पूर्वफल्गुन्युदयात् ॥ ९० ॥
विरुद्धसहचरोपलब्धिर्यथा नास्त्यस्य मिथ्या ज्ञानं सम्यग्दर्शनात् ॥ ९१ ॥
अनुपलब्धेरपिद्वैरूप्यमविरुद्धानुपलब्धिर्विरुद्धानुपलब्धिश्च ॥ ९२ ॥
तत्राविरुद्धानुपलब्धिः प्रतिषेधावबोधे सप्तप्रकारा९३

प्रतिषेध्येनाविरुद्धानां स्वभावव्यापककार्यकारणपूर्वचरोत्तरचरसहचराणामनुपलब्धिरिति ॥ ९४ ॥

स्वभावानुपलब्धिर्यथा नास्त्यत्र भूतले कुम्भ उपलब्धिलक्षणप्राप्तस्य तत्स्वभावस्यानुपलम्भात् ॥ ॥९५॥ व्यापकानुपलब्धिर्यथा नास्त्यत्रप्रदेशे पनसः पादपानुपलब्धेः ॥ ९६ ॥

कार्यानुपलब्धिर्यथा नास्त्यत्राप्रतिहतशक्तिकं बीजमङ्कुरानवलोकनात् ॥ ९७ ॥

कारणानुपलब्धिर्यथा न सन्त्यस्य प्रशमप्रभृतयो भावास्तत्त्वार्थश्रद्धानाभावात् ॥ ९८ ॥

पूर्वचरानुपलब्धिर्यथानोद्गमिष्यति मुहूर्त्तान्तेस्वातिनक्षत्रं चित्रोदयादर्शनात् ॥ ९९ ॥

उत्तरचरानुपलब्धिर्यथा नोदगमत् पूर्वभाद्रपदामुहूर्त्तात्पूर्वमुत्तरभाद्रपदोद्गमानवगमात् ॥ १०० ॥

सहचरानुपलब्धिर्यथा नास्त्यस्यसम्यग्ज्ञानंसम्यग्दर्शनानुपलब्धेः ॥ १०१ ॥

विरुद्धानुपलब्धिस्तु विधिप्रतीतौ पञ्चधा ॥१०२॥

विरुद्ध कार्य कारण स्वभाव व्यापक सहचरानुपलम्भभेदात्॥ १०२ ॥

विरुद्ध कार्यानुपलब्धिर्यथाऽत्रशरीरिणि रोगातिशयः समस्ति निरोगव्यापारानुपलब्धेः ॥ १०३ ॥

विरुद्धकारणानुपलब्धिर्यथा विद्यतेऽत्र प्राणिनि कष्टमिष्टसंयोगाभावात् ॥ १०४ ॥

विरुद्धस्वभावानुपलब्धिर्यथा वस्तुजातमनेकान्तात्मकमेकान्तस्वभावानुपलम्भात् ॥ १०५ ॥

विरुद्धव्यापकानुपलब्धिर्यथाऽस्त्यत्र च्छाया औष्ण्यानुपलब्धेः ॥ १०६ ॥

विरुद्धसहचरानुपलब्धिर्यथा ऽस्त्यस्य मिथ्याज्ञानं सम्यग्दर्शनानुपलब्धेः ॥ १०७ ॥

इतिस्मरणप्रत्यभिज्ञानतर्कानुमानस्वरूपनिर्णयोनाम-
तृतीयः परिच्छेदः ॥ ३ ॥

आप्तवचनादाविर्भूतमर्थसंवेदनमागमः ॥ १ ॥

उपचारादाप्तवचनञ्च ॥ २ ॥

यथा समस्त्यत्र प्रदेशे रत्ननिधानं सन्तिरत्नसानुप्रभृतयः ॥ ३ ॥

अभिधेयं वस्तु यथावस्थितं योजानीते यथाज्ञात-श्चाभिधत्ते स आप्तः ॥ ४ ॥

तस्य हि वचनमविसंवादि भवति ॥ ५ ॥

स च द्वेधा लौकिको, लोकोत्तरश्च ॥ ६ ॥

लौकिको जनकादिर्लोकोत्तरस्तु तीर्थंकरादिः ॥७॥

वर्णपदवाक्यात्मकं वचनम् ॥ ८ ॥

अकारादिः पौद्गलिको वर्णः ॥ ९ ॥

वर्णानामन्योन्यापेक्षाणां निरपेक्षा संहतिः पदं, पदानान्तु वाक्यम् ॥ १० ॥

स्वभाविकसामर्थ्यसमयाभ्यामर्थबोधनिबन्धनं शब्दः ॥ ११ ॥

अर्थप्रकाशकत्वमस्य स्वाभाविकं प्रदीपवत् यथा-र्थत्वायथार्थत्वे पुनः पुरुषगुणदोषावनुसरतः ॥१२॥

सर्वत्रायं ध्वनिर्विधिप्रतिषेधाभ्यां स्वार्थमभिदधानः सप्तभङ्गीमनुगच्छति ॥ १३ ॥

एकत्र वस्तुन्येकैकधर्मपर्यनुयोगवशादविरोधेन व्यस्तयोः समस्तयोश्च विधिनिषेधयोः कल्पनया स्यात्काराङ्कितः सप्तधा वाक्प्रयोगः सप्तभङ्गी ॥१४॥

तद्यथा स्यादस्त्येव सर्वमिति विधिकल्पनया प्रथमोभङ्गः ॥ १५ ॥

स्यान्नास्त्येव सर्वमितिनिषेधकल्पनया द्वितीयः॥१६॥

स्यादस्त्येव स्यान्नास्त्येवेति क्रमतो विधिनिषेधकल्पनया तृतीयः ॥ १७ ॥

स्यादवक्तव्यमेवेति युगपद्विधिनिषेधकल्पनया चतुर्थः ॥ १८ ॥

स्यादस्त्येव स्यादवक्तव्यमेवेति विधिकल्पनया युगपद्विधिनिषेधकल्पनया च पञ्चमः ॥ १९ ॥

स्यान्नास्त्येव स्यादवक्तव्यमेवेति निषेधकल्पनया युगपद्विधिनिषेधकल्पनया च षष्ठः ॥ २० ॥

स्यादस्त्येव स्यान्नास्त्येव स्यादवक्तव्यमेवेति क्रमतोविधिनिषेधकल्पनया युगपद्विधिनिषेधकल्पनया च सप्तमइति ॥ २१ ॥

विधिप्रधानएव ध्वनिरिति न साधुः ॥ २२ ॥

निषिधस्य तस्मादप्रतिपत्तिप्रसक्तेः ॥ २३ ॥

अप्राधान्येनैव ध्वनिस्तमभिधत्ते इत्यप्यसारम् ॥२४॥

क्वचित्कदाचित्कथञ्चित्प्राधान्येनाप्रतिपन्नस्य तस्याप्राधान्याऽनुपपत्तेः ॥ २५ ॥

निषेधप्रधानएव शब्द इत्यपि प्रागुक्तन्यायादपास्तम् ॥ २६ ॥

क्रमादुभयप्रधानएवायमित्यपि नसाधीयः ॥२७॥

अस्य विधिनिषेधाऽन्यतरप्रधानत्वानुभवस्याप्यबाध्यमानत्वात् ॥ २८ ॥

युगपद्विधिनिषेधात्मनोऽर्थस्यावाचक एवासौ इतिवचो न चतुरस्रम् ॥ २९ ॥

तस्यावक्तव्यशब्देनाप्यवाच्यत्वप्रसङ्गात् ॥ ३० ॥

विध्यात्मनोऽर्थस्य वाचकः सन्नुभयात्मनो युगदवाचकएव स इत्येकान्तोऽपि नकान्तः ॥ ३१ ॥

निषेधात्मनः सहद्वयात्मनश्चार्थस्य वाचकत्वावाचकत्वाभ्यामपि शब्दस्य प्रतीयमानत्वात् ॥३२॥

निषेधात्मनोऽर्थस्य वाचकः सन्नुभयात्मनो युगपदवाचकएवायमित्यप्यवधारणं न रमणीयम् ॥३३॥

इतरथापि संवेदनात् ॥ ३४ ॥

क्रमाक्रमाभ्यामुभयस्वभावस्य भावस्य वाचकश्चा-

वाचकश्च ध्वनिर्नान्यथा इत्यपि मिथ्या ॥ ३५ ॥

विधिमात्रादिप्रधानतयाऽपि तस्य प्रसिद्धेः ॥३६॥

एकत्र वस्तुनि विधीयमाननिषिध्यमानानन्तधर्माभ्युपगमेनानन्तभङ्गीप्रसङ्गादसङ्गतैव सप्तभङ्गीति न चेतसि निधेयम् ॥ ३७ ॥

विधिनिषेधप्रकारापेक्षया प्रतिपर्यायं वस्तुन्यनन्तानामपि सप्तभङ्गीनामेव संभवात् ॥ ३८ ॥

प्रतिपर्यायं प्रतिपाद्यपर्यनुयोगानां सप्तानामेव संभवात् ॥ ३९ ॥

तेषामपि सप्तत्वं सप्तविधतज्जिज्ञासानियमात् ॥

तस्या अपि सप्तविधत्वं सप्तधैव तत्सन्देहसमुत्पादात् ॥ ४१ ॥

तस्याऽपिसप्तप्रकारत्वनियमः स्वगोचरवस्तुधर्माणां सप्तविधत्वस्यैवोपपत्तेः ॥ ४२ ॥

इयंसप्तभङ्गी प्रतिभङ्गं सकलादेशस्वभावा विकलादेशस्वभावा च ॥ ४३ ॥

प्रमाणप्रतिपन्नानन्तधर्मात्मकवस्तुनः कालादिभिरभेदवृत्तिप्राधान्यादभेदोपचाराद्वा यौगपद्येन प्रतिपादकं वचः सकलादेशः ॥ ४४ ॥

तद्विपरीतस्तु विकलादेशः ॥ ४५ ॥

तद्विभेदमपि प्रमाणमात्मीयप्रतिबन्धकापगमविशेषस्वरूपसामर्थ्यतः प्रतिनियतमर्थमवद्योतयति ।४६।

न तदुत्पत्तितदाकारताभ्यां, तयोः पार्थक्येन सामस्त्येन च व्यभिचारोपलम्भात् ॥ ४७ ॥

इति आगमाख्यप्रमाणस्वरूपनिर्णयोनाम चतुर्थः परिच्छेदः ४

तस्य विषयः सामान्यविशेषाद्यनेकान्तात्मकं वस्तु ॥ १ ॥

अनुगतविशिष्टाकारप्रतीतिविषयत्वात् प्राचीनोत्तराकारपरित्यागोपादानावस्थानस्वरूपपरिणत्यार्थक्रियासामर्थ्यघटनाच्च ॥ २ ॥

सामान्यं द्विप्रकारं तिर्यक्सामान्यमूर्ध्वतासामान्यञ्च ॥ ३ ॥

प्रतिव्यक्तितुल्यापरिणतिस्तिर्यक्सामान्यं शबलशाबलेयादिपिण्डेषु गोत्वं यथा ॥ ४ ॥

पूर्वापरपरिणामसाधारणं द्रव्यमूर्ध्वतासामान्यं कटककङ्कणाद्यनुगामिकाञ्चनवत् ॥ ५ ॥

विशेषोपि द्विरूपो गुणः पर्यायश्च ॥ ६ ॥

गुणः सहभावीधर्मो यथात्मनि विज्ञानव्यक्ति-शक्त्यादिः ॥ ७ ॥

पर्यायस्तु क्रमभावी यथा तत्रैव सुखदुःखादिः॥८॥

इतिविषयस्वरुपनिर्णयो नामपञ्चमः परिच्छेदः ॥

यत्प्रमाणेन प्रसाध्यते तदस्य फलम् ॥ १ ॥

तद्द्विविधमानन्तर्येण पारम्पर्येण च ॥ २ ॥

तत्राऽऽनन्तर्येण सर्वप्रमाणानामज्ञाननिवृत्तिः फलम् ॥ ३ ॥

पारम्पर्येण केवलज्ञानस्य तावत्फलमौदासीन्यम्॥४॥

शेषप्रमाणानां पुनरुपादानहानोपेक्षाबुद्धयः ॥५॥

तत्प्रमाणतः स्याद्भिन्नमभिन्नं च प्रमाणफलत्वा-न्यथानुपपत्तेः ॥ ६ ॥

उपादानबुद्ध्यादिना प्रमाणाद्भिन्नेन व्यवहितफलेन हेतोर्व्यभिचार इति न विभावनीयम् ॥ ७ ॥

तस्यैकप्रमातृतादात्म्येन प्रमाणादभेदव्यवस्थितेः ८
प्रमाणतया परिणतस्यैवात्मनः फलतया परिणतिप्रतीतेः ॥ ९ ॥
यः प्रमिमीते सएवोपादत्ते परित्यजत्युपेक्षते चेति सर्वसंव्यवहारिभिरस्खलितमनुभवात् ॥ १० ॥
इतरथा स्वपरयोः प्रमाणफलव्यवस्थाविप्लवः प्रसज्येत ॥ ११ ॥

अज्ञाननिवृत्तिस्वरूपेण प्रमाणादभिन्नेनसाक्षात्फलेन साधनस्यानेकान्त इति नाशङ्कनीयम् ॥१२॥
कथञ्चित्तस्यापि प्रमाणाद्भेदेन व्यवस्थानात् ॥१३॥
साध्यसाधनभावेन प्रमाणफलयोः प्रतीयमानत्वात् ॥ ॥१४॥ प्रमाणंहि करणाख्यं साधनं, स्वपरव्यवसितौ साधकतमत्वात् ॥ १५ ॥

स्वपरव्यवसितिक्रियारूपाऽज्ञाननिवृत्त्याख्यं फलंतु साध्यं, प्रमाणनिष्पाद्यत्वात् ॥ १६ ॥

प्रमातुरपि स्वपरव्यवसितिक्रियायाः कथञ्चिद्भेदः ॥
कर्तृक्रिययोः साध्यसाधकभावेनोपलम्भात् ॥१८॥

कर्त्ता हि साधकः, स्वतन्त्रत्वात्; क्रियातु, साध्या कर्तृनिर्वर्त्त्यत्वात् ॥ १० ॥

न च क्रिया क्रियावतः सकाशादभिन्नेव, भिन्नेव वा; प्रतिनियतक्रियाक्रियावद्भावभङ्गप्रसङ्गात् ॥ २० ॥

संवृत्या प्रमाणफलव्यवहार इत्यप्रामाणिकप्रलापः, परमार्थतः स्वाभिमतसिद्धिविरोधात् ॥ २१ ॥

ततः पारमार्थिक एव प्रमाणफलव्यवहारः सकलपुरुषार्थसिद्धिहेतुः स्वीकर्त्तव्यः ॥ २२ ॥

प्रमाणस्य स्वरूपादिचतुष्टयाद्विपरीतं तदाभासम् ॥

अज्ञानात्मकानात्मप्रकाशकस्वमात्रावभासकानिर्विकल्पकसमारोपाः प्रमाणस्य स्वरूपाभासाः ॥२४॥

यथा सन्निकर्षाद्यस्वसंविदितपरानवभासकज्ञानदर्शनाविपर्ययसंशयानध्यवसायाः ॥ २५ ॥

तेभ्यः स्वपरव्यवसायस्यानुपपत्तेः ॥ २६ ॥

सांव्यवहारिकप्रत्यक्षमिव यदाभासते तत्तदाभासम् ॥ २७ ॥

यथाऽम्बुधरेषु गन्धर्वनगरज्ञानं, दुःखे सुखज्ञानञ्च ॥

पारमार्थिकप्रत्यक्षमिव यदाभासते तत्तदाभासम् ॥
यथाशिवाख्यस्य राजर्षेरसंख्यातद्वीपसमुद्रेषु सप्तद्वीपसमुद्रज्ञानम् ॥ ३० ॥
अननुभूते वस्तुनि तदिति ज्ञानं स्मरणाभासम्॥३१॥
अननुभूते मुनिमण्डले तन्मुनिमण्डलमिति यथा ३२
तुल्ये पदार्थे स एवायमित्येकस्मिंश्च तेन तुल्य इत्यादिज्ञानं प्रत्यभिज्ञाभासम् ॥ ३३ ॥
यमलकजातवत् ॥ ३४ ॥
असत्यामपि व्याप्तौ तदवभासः तर्काभासः ॥३५॥
सश्यामो मैत्रतनयत्वात् इत्यत्र यावान् मैत्रतनयः स श्याम इति यथा ॥ ३६ ॥
पक्षाभासादिसमुत्थं ज्ञानमनुमानाभासमवसेयम् ॥
तत्र प्रतीतनिराकृतानभीप्सितसाध्यधर्मविशेषणास्त्रयः पक्षाभासाः ॥ ३८ ॥
प्रतीतसाध्यधर्म्मविशेषणो यथार्हातान् प्रत्यवधारणवर्ज परेण प्रयुज्यमानः समस्तिजीव इत्यादिः ॥
निराकृतसाध्यधर्मविशेषणः प्रत्यक्षानुमानागमलो-

कस्ववचनादिभिः साध्यधर्मस्य निराकरणादनेक-प्रकारः ॥ ४० ॥

प्रत्यक्षनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा नास्ति भूतविलक्षण आत्मा ॥ ४१ ॥

अनुमाननिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा नास्ति सर्वज्ञो वीतरगो वा ॥ ४२ ॥

आगमनिराकृतसाध्यधर्मविशेषणो यथा जैनै रजनीभोजनं भजनीयम् ॥ ४३ ॥

लोकनिराकृतसाध्यधर्म्मविशेषणो यथा न पारमार्थिकः प्रमाणप्रमेयव्यवहारः ॥ ४४ ॥

स्ववचननिराकृतसाध्यधर्म्मविशेषणो यथा नास्ति प्रमेयपरिच्छेदकं प्रमाणम् ॥ ४५ ॥

अनभीप्सितसाध्यधर्म्मविशेषणो यथा स्याद्वादिनः शाश्वतिक एव कलशादिरशाश्वतिक एव वेति वदतः ॥ ४६ ॥

असिद्धविरुद्धानैकान्तिकास्त्रयो हेत्वाभासाः ॥४७॥

यस्यान्यथानुपपत्तिः प्रमाणेन न प्रतीयते सोऽसिद्धः

॥४८॥सद्विविध उभयासिद्धोऽन्यतरासिद्धश्च॥४९॥

उभयासिद्धो यथा परिणामी शब्दश्चाक्षुषत्वात् ५०

अन्यतरासिद्धो यथा अचेतनास्तरवो विज्ञानेन्द्रियायुर्निरोधलक्षणमरणरहितत्वात् ॥ ५१ ॥

साध्यविपर्य्ययेणैव यस्यान्यथानुपपत्तिरध्यवसीयते स विरुद्धः ॥ ५२ ॥

यथा नित्यएव पुरुषोऽनित्यएव वा प्रत्यभिज्ञानादिमत्त्वात् ॥ ५३ ॥

यस्यान्यथानुपपत्तिः सन्दिह्यते सोऽनैकान्तिकः ५४

सद्वेधा निर्णीतविपक्षवृत्तिकः सन्दिग्धविपक्षवृत्तिकश्चः ॥ ५५ ॥

निर्णीतविपक्षवृत्तिको यथा नित्यः शब्दः प्रमेयत्वात् ॥ ५६ ॥

सन्दिग्धविपक्षवृत्तिको यथा विवादापन्नः पुरुषः सर्वज्ञो न भवति वक्तृत्वात् ॥ ५७ ॥

साधर्म्येण दृष्टान्ताभासो नवप्रकारः ॥ ५८ ॥

साध्यधर्मविकलः साधनधर्मविकलः उभयधर्म्म-

विकलः सन्दिग्धसाध्यधर्म्मा सन्धिग्धसाधनधर्म्मा संन्दिग्धोभयधर्म्मा अनन्वयोऽप्रदर्शितान्वयो विपरीतान्वयश्चेति ॥ ५९ ॥

तत्रापौरुषेयः शब्दोऽमुर्त्तत्वाद् दुःखवादिति साध्यधर्म्मविकलः ॥ १ ॥ ६० ॥

तस्यामेव प्रतिज्ञायां तस्मिन्नेव हेतौ परमाणुवदिति साधनधर्म्मविकलः ॥ १ ॥ ६१ ॥

कलशवदित्युभयधर्म्मविकलः ॥ १ ॥ ६२ ॥

रागादिमानयं वक्तृत्वाद्देवदत्तवादिति सन्दिग्धसाध्यधर्मा ॥ ३ ॥ ६३ ॥

मरणधर्मायं रागादिमत्वात् मैत्रवदिति सदिग्ध साधनधर्मा ॥ ५ ॥ ६४ ॥

नायं सर्वदर्शीरागादिमत्त्वान्मुनिविशेषवादिति सन्दिग्धोमयधर्मा ॥ ६ ॥ ६५ ॥

रागादिमान् विवक्षितः पुरुषो वक्तृत्वादिष्टपुरुषवदित्यनन्वयः ॥ ७ ॥ ६६ ॥

अनित्यः शब्दः कृतकत्वात् घटवदित्यप्रदर्शितान्वयः ॥ ८ ॥ ६७ ॥

अनित्यः शब्दः कृतकत्वात् यदनित्यं तत् कृतकं घटवदिति विपरीतान्वयः ॥ ९ ॥ ६८ ॥

वैधर्म्येणापि दृष्टान्ताभासो नवधा ॥ ६९ ॥

असिद्धसाध्यव्यतिरेकोऽसिद्धसाधनव्यतिरेकोऽसिद्धोभयव्यतिरेकः सन्दिग्धसाध्यव्यतिरेकः सन्दिग्धसाधनव्यतिरेकः सन्दिग्धोभयव्यतिरेकोऽव्यतिरेकोऽप्रदर्शितव्यतिरेको विपरीतव्यतिरेकश्च ॥७०॥

तेषु भ्रान्तमनुमानं प्रमाणत्वात् यत्पुनर्भ्रान्तं न भवति न तत् प्रमाणं यथा स्वप्नज्ञानमिति असिद्धसाध्यव्यतिरेकः स्वप्नज्ञानात् भ्रान्तत्वस्यानिवृत्तेः ॥ १ ॥ ७१ ॥

निर्विकल्पकं प्रत्यक्षं प्रमाणत्वात्यत्तु सविकल्पं न तत्प्रमाणं यथा लैङ्गिकमित्यासिद्धसाधनव्यतिरेको लैङ्गिकात्प्रमाणत्वस्यानिवृत्तेः ॥ २ ॥ ७२ ॥

नित्यानित्यः शब्दः सत्वात् यस्तु न नित्यानित्यः स न संस्तद्यथा स्तम्भ इत्यसिद्धोभयव्यतिरेकः स्तम्भान्नित्यानित्यस्य सत्त्वस्य चाव्यावृत्तेः ॥३॥ ७३॥

असर्वज्ञोऽनाप्तो वा कपिलोऽक्षणिकैकान्तवादित्वात् यः सर्वज्ञ आप्तो वा सक्षणिकैकान्तवादी यथा-सुगत इति सन्दिग्धसाध्यव्यतिरेकः सुगतेऽसर्वज्ञतानाप्तत्वयोः साध्यधर्म्मयो व्यावृत्तेः सन्देहात्॥

अनादेयवचनः कश्चिद्विवक्षितः पुरुषो रागादिमत्वाद्यः पुनरादेयवचनः स वीतरागस्तद्यथा शौद्धोदानिरिति सन्दिग्धसाधनव्यतिरेकः शौद्धोदनौ रागादिमत्वस्य निवृत्तेः संशयात् ॥ ७५ ॥ ५ ॥

नवीतरागः कपिलः करुणास्पदेष्वपि परमकृपयाऽनर्प्पितनिजपिशितशकलत्वात् यस्तु वीतरागः स करुणास्पदेषु परमकृपया समर्प्पितनिजपिशितशकलस्तद्यथातपनबन्धुरिति सन्दिग्धोभयव्यतिरेकः तपनबन्धौवीतरागत्वाभावस्य करुणास्पदेष्वपि परमकृपयानर्प्पितनिजपिशितशकलत्वस्य च व्यावृत्तेः सन्देहात् ॥ ६ ॥ ७६ ॥

न वीतरागः कश्चिद्विवक्षितः पुरुषो वक्तृत्वात् यः पुनर्वीतरागो न स वक्ता यथोपलखण्डइत्यव्यतिरेकः ॥ ७७ ॥ ७ ॥

अनित्यः शब्दः कृतकत्वादाकाशवदित्यप्रदर्शित व्यतिरेकः ॥ ७८ ॥ ७ ॥

अनित्यः शब्दः कृतकत्वाद्यदकृतकं तन्नित्यं यथा काशमिति विपरीतव्यतिरेकः ॥ ७९ ॥ ९ ॥

उक्तलक्षणोल्लङ्घनेनोपनयनिगमनयोर्वचने तदाभासौ ॥ ८० ॥

यथा परिणामीशब्दः कृतकत्वात् यः कृतकः स परिणामी यथा कुम्भ इत्यत्र परिणामी च शब्द इति कृतकश्च कुम्भ इति च ॥ ८१ ॥

तस्मिन्नेव प्रयोगे तस्मात् कृतकः शब्दइति तस्मात्परिणामी कुम्भ इति च ॥ ८२ ॥

अनाप्तवचनप्रभवं ज्ञानमागमाभासम् ॥८३॥

यथा मेकलकन्यकायाः कुले तालहिंतालयोर्मुले-सुलभाः पिण्डखर्जुराः सन्ति त्वरितं गच्छत २ शावकाः ॥ ८४ ॥

प्रत्यक्षमेवैकं प्रमाणमित्यादि संख्यानं तस्य संख्याभासम् ॥ ८५ ॥

सामान्यमेव, विशेषएव, तद्द्वयं वा स्वतन्त्रमित्यादिस्तस्य विषयाभासः ॥ ८६ ॥

अभिन्नमेव भिन्नमेव वा प्रमाणात्फलं तस्य तदाभासम् ॥ ८७ ॥

इति फलप्रमाणस्वरूपाद्याभासनिर्णयोनाम
षष्ठः परिच्छेदः ॥

नीयते येन श्रुताख्यप्रमाणाविषयीकृतस्यार्थस्यांशस्तदितरांशौदासीन्यतः स प्रतिपत्तुरभिप्रायविशेषो नयः ॥ १ ॥

स्वाभिप्रेतादंशादितरांशापलापी पुनर्नयाभासः॥२॥

स व्याससमासाभ्यान्द्विप्रकारः ॥ ३ ॥

व्यासतोऽनेकविकल्पः ॥ ४ ॥

समासतस्तु द्विभेदो द्रव्यार्थिकः पर्यायार्थिकश्च॥५॥

आद्यो नैगमसंग्रहव्यवहारभेदात् त्रेधा ॥ ६ ॥

धर्म्मयोर्धर्म्मिणोर्धर्म्मधर्म्मिणोश्च प्रधानोपसर्जनभावेन यद्विवक्षणं स नैकगमो नैगमः ॥ ७ ॥

सच्चैतन्यमात्मनीतिधर्म्मयोः ॥ ८ ॥

वस्तुपर्यायवद् द्रव्यं इति धर्म्मिणोः ॥ ९ ॥

क्षणमेकं सुखी विषयासक्तजीव इति धर्मधर्म्मिणोः ॥१०॥ धर्म्मद्वयादीनामैकान्तिकपार्थक्याभिसन्धि- र्नैगमाभासः ॥ ११ ॥

यथात्मनि सत्त्वचैतन्ये परस्परमत्यन्तं पृथग्भूते इत्यादिः ॥ १२ ॥

सामान्यमात्रग्राही परामर्शः संग्रहः ॥ १३ ॥

अयमुभयविकल्पः परोऽपरश्च ॥ १४ ॥

अशेषविशेषेष्वौदासीन्यम्भजमानः शुद्धद्रव्यं स- न्मात्रमभिमन्यमानः परसंग्रहः ॥ १५ ॥

विश्वमेकं सदविशेषादिति यथा ॥ १६ ॥

सत्ताद्वैतं स्वीकुर्वाणः सकलविशेषान्निराचक्षाणस्त- दाभासः ॥ १७ ॥

यथासत्तैव तत्त्वम् ततः पृथग्भूतानां विशेषाणाम- दर्शनात् ॥ १८ ॥

द्रव्यत्वादीन्यवान्तरसामान्यानि मन्वानस्तद्भेदेषु

गजनिमीलिकामवलम्बमानः पुनरपरसंग्रहः ॥१९॥

धर्माधर्माकाशकालपुद्गलजीवद्रव्याणामैक्यं द्रव्यत्वाभेदादित्यादिर्यथा ॥ २० ॥

द्रव्यत्वादिकं प्रतिजानानस्तद्विशेषान्निह्नुवानस्तदाभासः ॥ २१ ॥

यथा द्रव्यत्वमेव तत्त्वं, ततोर्थान्तरभूतानां द्रव्याणामनुपलब्धेः ॥ २२ ॥

संग्रहेण गोचरीकृतानामर्थानां विधिपूर्वकमवहरणं येनाभिसन्धिना क्रियते स व्यवहारः ॥ २३ ॥

यथा यत्सत्तद् द्रव्यं पर्यायोवेत्यादि ॥ २४ ॥

यः पुनरपारमार्थिकद्रव्यपर्यायविभागमभिप्रैति स व्यवहाराभासः ॥ २५ ॥

यथा चार्वाकदर्शनम् ॥ २६ ॥

पर्यायार्थिकश्चतुर्द्धा ऋजुसूत्रः, शब्दः, समभिरूढ एवंभूतश्च ॥ २७ ॥

ऋजु वर्त्तमानक्षणस्थायि पर्यायमात्रं प्राधान्यतः सूत्रयन्नभिप्राय विशेष ऋजुसूत्रः ॥ २८ ॥

यथा सुखविवर्त्तः सम्प्रत्यस्तीत्यादिः॥ २९ ॥

सर्वथा द्रव्यापलापी तदाभासः ॥ ३० ॥

यथा तथागतमतम् ॥ ३१ ॥

कालादिभेदेन ध्वनेरर्थभेदं प्रतिपद्यमानः शब्दः॥३२॥

यथा बभूव भवति भविष्यति सुमेरुरित्यादिः॥३३॥

तद्भेदेन तस्य तमेव समर्थयमानस्तदाभासः॥३४॥

यथा बभूव भवति भविष्यति सुमेरुरित्यादयो-भिन्नकालाः शब्दा भिन्नमेवार्थमभिदधति भिन्नकालशब्दत्वात्तादृक्सिद्धान्यशब्दवदित्यादिः ॥३५॥

पर्यायशब्देषु निरुक्तिभेदेन भिन्नमर्थं समभिरोहन् समभिरूढः ॥ ३६ ॥

इन्दनादिन्द्रः शकनाच्छक्रः पूर्दारणात् पुरन्दर इत्यादिषु यथा ॥ ३७ ॥

पर्यायध्वनीनामभिधेयनानात्वमेव कक्षीकुर्वाणस्तदाभासः॥ ३८ ॥

यथेन्द्रः शक्रः पुरन्दर इत्यादयः शब्दा भिन्नाभिधेयाएव भिन्नशब्दत्वात् करिकुरङ्गतुरङ्गशब्दवदित्यादिः॥ ३९ ॥

शब्दानां स्वप्रवृत्तिनिमित्तभूतक्रियाविष्टमर्थं वाच्यत्वेनाभ्युपगच्छन्नेवंभूतः ॥ ४० ॥

यथेन्दनमनुभवन्निन्द्रः शकनक्रियापरिणतः शक्रः पूर्दारणप्रवृत्तः पुरन्दर इत्युच्यते ॥ ४१ ॥

क्रियानाविष्टं वस्तु शब्दवाच्यतया प्रतिक्षिपंस्तु-तदाभासः ॥ ४२ ॥

यथा विशिष्टचेष्टाशून्यं घटाख्यं वस्तु न घटशब्दवाच्यं घटशब्दप्रवृत्तिनिमित्तभूतक्रियाशून्यत्वात् पटवदित्यादिः ॥ ४३ ॥

एतेषु चत्वारः प्रथमेऽर्थनिरूपणप्रवणत्वादर्थनयाः ४४

शेषास्तु त्रयः शब्दवाच्यार्थगोचरतया शब्दनयाः ॥४५

पूर्वः पूर्वोनयः प्रचुरगोचरः, परः परस्तु परिमितविषयः ॥ ४६ ॥

सन्मात्रागोचरात्संग्रहान्नैगमो भावाभावभूमिकत्वाद् भूमविषयः ॥ ४७ ॥

सद्विशेषप्रकाशकाद्व्यवहारतः संग्रहः समस्तसत्समूहोपदर्शकत्वात् बहुविषयः ॥ ४८ ॥

वर्त्तमान विषयादृजुसूत्राद्व्यवहारस्त्रिकालविषयावलम्बित्वादनल्पार्थः ॥ ४९ ॥

कालादिभेदेन भिन्नार्थोपदर्शिनः शब्दादृजुसुत्रस्तद्विपरीतवेदकत्वान्महार्थः ॥ ५० ॥

प्रतिपर्यायशब्दमर्थभेदमभीप्सतः समभिरूढाच्छब्दस्तद्विपर्ययानुयायित्वात् प्रभूतविषयः ॥ ५१ ॥

प्रतिक्रियं विभिन्नमर्थं प्रतिजानानादेवंभूतात्समभिरूढस्तदन्यथार्थस्थापकत्वान्महागोचरः ॥५२॥

नयवाक्यमपि स्वविषये प्रवर्त्तमानं विधिप्रतिषेधाभ्यां सप्तभङ्गीमनुव्रजति ॥ ५३ ॥

प्रमाणवदस्य फलं व्यवस्थापनीयम् ॥ ५४ ॥

प्रमाता प्रत्यक्षादिप्रसिद्ध आत्मा ॥ ५५ ॥

चैतन्यस्वरूपः परिणामी कर्त्ता साक्षाद्भोक्ता स्वदेहपरिमाणः प्रतिक्षेत्रं भिन्नःपौद्गलिकादृष्टवांश्चायम्५६

तस्योपात्तपुंस्त्रीशरीरस्य सम्यग्ज्ञानक्रियाभ्यां कृत्स्नकर्मक्षयस्वरूपा सिद्धिः ॥ ५७ ॥

इति श्रीदेवाचार्यनिर्मिते प्रमाणनयतत्वालोकालङ्कारे नयात्मस्वरूपनिर्णयो नाम सप्तमः परिच्छेदः ॥ ७ ॥

विरुद्धयोर्धर्म्मयोरेकधर्म्मव्यवच्छेदेन स्वीकृततदन्यधर्म्मव्यवस्थापनार्थं साधनदूषणवचनं वादः ॥१॥

प्रारम्भकश्चात्र विजिगीषुः, तत्त्वनिर्णिनीषुश्च ॥२॥

स्वीकृतधर्मव्यवस्थापनार्थं साधनदूषणाभ्यां परं पराजेतुमिच्छुर्विजिगीषुः ॥ ३ ॥

तथैवं तत्त्वं प्रतितिष्ठापयिषुस्तत्त्वनिर्णिनीषुः ॥४॥

अयं च द्वेधा स्वात्मनि परत्र च ॥ ५ ॥

आद्यः शिष्यादिः ॥ ६ ॥

द्वितीयो गुर्वादिः ॥ ७ ॥

अयं द्विविधः क्षायोपशमिकज्ञानशाली केवली च ॥ ८ ॥

एतेन प्रत्यारम्भकोपि व्याख्यातः ॥ ९ ॥

तत्र प्रथमे प्रथमतृतीयतुरीयाणां चतुरङ्ग एवान्यतमस्याप्यङ्गस्यापाये जयपराजयव्यवस्थादिदौःस्थ्यापत्तेः ॥ १० ॥

द्वितीये तृतीयस्य कदाचिद् द्व्यङ्गः,कदाचित् त्र्यङ्गः११

तत्रैव द्व्यङ्गस्तुरीयस्य ॥ १२ ॥

तृतीये प्रथमादीनां यथायोगं पूर्ववत् ॥ १३ ॥

तुरीये प्रथमादीनामेवम् ॥ १४ ॥

वादिप्रतिवादिसभ्यसभापतयश्चत्वार्य्यङ्गानि ॥१५॥

प्रारम्भकप्रत्यारम्भकावेव मल्लप्रतिमल्लन्यायेन वादिप्रतिवादिनौ ॥ १६ ॥

प्रमाणतः स्वपक्षस्थापनप्रतिपक्षप्रतिक्षेपावनयोः कर्म्म ॥ १७ ॥

वादिप्रतिवादिसिद्धान्ततत्त्वनदीष्णत्वधारणाबाहुश्रुत्यप्रतिभाक्षान्तिमाध्यस्थैरुभयाभिमताः सभ्याः॥ ॥१८॥वादिप्रतिवादिनोर्यथायोगं वादस्थानककथाविशेषाङ्गीकारेणाग्रवादोत्तरवादनिर्देशः, साधकबाधकोक्तिगुणदोषावधारणम्, यथावसरन्तत्त्वप्रकाशनेन कथा विरमणम् ,यथासंभवं सभायां कथाफलकथनं चैषांकर्माणि ॥ १९ ॥

प्रज्ञाज्ञैश्वर्यक्षमामाध्यस्थ्यसंपन्नः सभापतिः ॥२०॥

वादिसभ्याभिहितावधारणकलहव्यपोहादिकं चास्य कर्म्म ॥ २१ ॥

सजिगीषुकेऽस्मिन् यावत्सभ्यापेक्षं स्फूर्तौ वक्तव्यम्॥ ॥ २२ ॥ उभयोस्तत्त्वनिर्णिनीषुत्वे यावत्तत्त्वनिर्णयं यावत् स्फूर्त्ति च वाच्यम् ॥ २३ ॥

इति श्री देवाचार्यनिर्मिते प्रमाणनयतत्त्वालोकालङ्कारे वादिन्यायनिर्णयोनामाष्टमः परिच्छेदः ॥ ८ ॥